

Journal of Comparative Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 12, No. 22, Summer 2020

The nature and role of the Arabic plural morpheme "-at" in Persian*

Majid Fasihi Harandi ¹
Dr. Koorosh Safavi ²

1. Introduction

The Persian language, though not belonging to the family of Semitic languages, has borrowed the heaviest from the Arabic language (Farshidvard: 1879: 39). A brief examination of Persian shows how heavily Persian is indebted to Arabic, but, as some scholars have pointed out, this has occurred mostly in the lexicon area as Persian has been affected very little in terms of syntax or grammar (Majd, 2011: 39). In addition to a great number of single lexical items, a number of grammatical morphemes have entered Persian. An example is the agreement of adjective and the noun it modifies in grammar in terms of gender, a characteristic which is peculiar to Arabic, and which was not common in the Dari Persian except in the sixth century

---

*Date received: 29/11/2019

Date accepted: 20/07/2020

1 linguistics&translation studies. Iranshenasi faculty.vali-e-asr university of, Rafsanjan, Iran. E-mail: harandi@vru.ac.ir (Corresponding author)

2. Department of Linguistics, Faculty of Literature and Foreign Languages, Allameh Tabatabai University, Iran. E-mail: safavi_koorosh@yahoo.com.

AH, when Persian was heavily affected by Arabic. The first instance appeared in Aruzi's *Chahar Maghaleh*. Examples include: *Moluk-e Maziyeh* and *Ghoroon Khaliyeh*, etc. (Farshidvard, 1989: 23). Another instance of Arabic influence is the wide-spread adoption and usage of Arabic plural-making morphemes.

2. Methodology

In Persian, the Arabic morpheme «-at» is sometimes used to pluralize Arabic and Persian words. Many Persian authorities frown upon this usage and argue that even Arabic words entering Persian should, as far as possible, also be pluralized using the plural morphemes «-ha» and «-in». Examples: *Sokhanran enteghadhay-e* (rather than *enteghadat-e*) *ziyadi az chegoonegi-ye bargozariy-e marasem kard*. [The lecturer made several criticisms of the way the ceremony was held]. However, a number of the Arabic plural forms have been established in Persian with certain words so much so that if the plural morphemes are changed the words sound unfamiliar and weird. Examples include: *ettelaa'aat*; *emkaanaat*, *enteshaaraat*, etc. Besides, for certain nouns ending in «-at» such as *adabiyaat*, *dokhaniyaat*, *amaliyaat*, *labaniyaat* and *maliyaat*, there is no single form in Persian. The question to ask here is whether the Arabic plural marker «-at» in Persian has the same morphological, semantic, pragmatic and grammatical function as its counterpart in Arabic. Or is it different while sharing certain characteristics?

3. Discussion:

Contrary to what was initially believed that languages borrow just words from one another, the studies show that borrowing can occur in any part of language including phonemes, inflectional and derivational

affixes, etc. However, borrowing words is more frequent than borrowing any other parts of the language. Although affixes can be borrowed, the common belief is that they are not directly borrowed but transferred indirectly from one language into another language. In other words, affixes, as part of the complex words, get transferred into another language. These affixes, as the borrowed words, can finally attach to the roots of the target language and produce hybrid words (Seifar, et.al, 2015). Recently, borrowing affixes have received remarkable attention and the focus in the published works has been on the way affixes are borrowed. There are two scenarios, direct and indirect, for the process of borrowing affixes (Winford, 2005:385-409). The indirect borrowing has two stages. In the first stage, the speaker borrows some complex words from another language and uses them. In the second stage, probably a lot later, the speaker parses the blended words and finally the affixes are used with the roots in the receiving language and get generated. In the second scenario, the direct borrowing, once the borrowing takes place, the speaker, drawing on his own knowledge of the source language, identifies the affixes and attaches them to the roots of his own language and uses them. The main difference between these two scenarios lies in the whereabouts of the borrowed affix. Where has the speaker received the affix before combining it with the roots of his own language? From the source language complex words (indirect borrowing) or from his own knowledge of the source language? (direct borrowing). It seems that the indirect scenario best describes the phenomenon of affix borrowing. Paul (1891) maintains that words are borrowed as a whole; that is, derivative and inflectional affixes are not borrowed alone on their own part. However, if the many words that get transferred into another language have one certain affix, they can develop as easy as the target language words as a group and are possible to generate on their own. Thus, the received affix, by way of analogy, can attach to the target roots and later get generated (Paul, 1891: 469-470).

4. Conclusion

One of the cases where Persian has been influenced by Arabic is the borrowing of Arabic plural morphemes including «-at». The plural morpheme entered Persian with certain Arabic plural nouns such as *latamaat*, *majhoolat* and *mofradaat*, but was later extended to pluralize originally Persian words such as *baaghaat*, *gozareshaat* and *Shemiranaat*, resulting in hybrid words. In terms of Phonetics, «-at» is no different in Persian than its usage in Arabic, but in terms of phonology, the only difference is in cases where «-at» has entered Persian directly as part of a loan word. A case in point is the loan word *latamaat*. In terms of phonology, «-at» follows Persian rather than Arabic phonological rules. For example, the Persian words are pluralized as *ghazaliyaat* and *kashfiyaat* while the plural forms of their Arabic counterparts are *ghazaliyeh* and *kashfiyeh* respectively. Also, the Persian word *pand* is pluralized as *pandiyaaat*, quite against Arabic morphological rules. The plural marker «-at» is used for feminine nouns, whereas Persian lacks the feminine-masculine distinction. «-at» is not used in Persian to pluralize humans and animates and inanimate nouns are gender-neutral. In fact, «-at» is used in Persian to pluralize inanimate and abstract nouns that are gender-free. In terms of meaning, «-at» in Arabic indicates plural (three and more), whereas in Persian it indicates kind and group. Even though there are cases in Persian where this plural marker indicates plurality, this plurality meaning is mixed with the meanings of kind and group.

This plural morpheme has undergone change in meaning and function, so that it is also clearly assumed a classifying function. Thus, we may speak of two types of «-at» one Arabic and one Persianized. The Arabic «-at» is the plural marker for feminine

nouns, and the Persianized «-at» is the plural marker referring to groups. By group is meant a collection of things of various names but of the same nature. For example, shemiranat indicates a number of villages that are located in the same geographical area even though they have various names. Other examples include lavaasaanaat, noghaat as well as dahaat, baghaat and dastooraat. In fact. It may be said that this borrowed morpheme has assumed a merely morphological-grammatical function. Grammatical because it shows in some way the addition of a foreign plural-making element to the number of Persian plural-making markers. Morphological because it has assumed a derivative function in the word formation area. Also, it seems that in Persian, «Jat» is considered as a single morpheme and that sabzijaat no longer means sabzihaa; rather, various kinds of sabzi. On the other hand, words such as kompootjaat indicate the fact that what we do have here is not «-at», but «-Jat», which may be regarded as a form of the morpheme «-at». The question of the use of «-at» in Persian is a matter of debate. Generally, it is not approved as it is argued that the use of Persian plural markers is preferable. At first glance, this advice may seem warranted, specially because Persia has quite a lot of plural markers. A close look shows, however, that «-at» though originally Arabic has undergone such a deep change that it is not to be counted as Arabic any more as it is used based on Persian and not Arabic rules. Also, its usage has productively increased. Thus, we may claim with certainty that the single morpheme «-at» is a plural marker that Persian has borrowed indirectly from Arabic and that it is now a plural morpheme belonging to the Persian Language.

Keywords : Mikhail Naima, Kan Makan, Jamalzadeh, yeki bud yeki nabud, Adaptive literature.

References [In Persian]:

- Abolghasemi, M. (2006). History of Persian language. Seventh edition. Tehran: Organization for the Study and Compilation of University Humanities Books (Samt).
- Abolghasemi, M. (2006). A brief historical grammar of the Persian language. fourth edition. Tehran: Organization for the Study and Compilation of University Humanities Books (Samt).
- Ahmadi Givi, H. & Anwari, Hassan. (2009). Persian grammar 2. Fourth Edition. Tehran: Fatemi Publications.
- Azarnoosh, A. (2006). The challenge between Persian and Arabic. Tehran: Publishing.
- Aziz Mohammadi, F. (2003). A review of some common borrowing processes in Persian. Journal of Information Processing and Management. Year 18. No. 4-3 (40 consecutive). Pp. 71-74.
- Alizadeh, A. (2003). The phenomenon of borrowing in language. Interdisciplinary Journal of Literature and Humanities, Birjand University. No. 3. Pages 137-148.
- Bateni, M, R. (1999). Description of Persian grammatical structure. The tenth edition. Tehran: Amirkabir.
- Farshidvard, Kh. (2008). The problem of right and wrong, writing and research in Persian. Tehran: Sokhan.
- Farshidvard, Kh. (2013). Detailed order today. fourth edition. Tehran: Sokhan.
- Farshidvard, Kh. (2006). Arabic in Persian. Tehran: University of Tehran Press.
- Gharib, A., et al. (1971). Persian grammar of five masters. Tehran: Markazi Bookstore Publications.
- Gholamhosseini, Gh (2006). Editing guide. fourth edition. Tehran: Organization for the Study and Compilation of University Humanities Books (Samt).
- Ghasemi, H & Sattari, M. (2010). The most important factors and periods of borrowing words in Persian language and their semantic classification. Quarterly Journal of Literary Thoughts. The second year of the new era. No. 5. Pages 155-165.

- Hosseini Masoom, M., et al. (2014). Classification of structural changes in the process of learning words from Turkish to Persian. Quarterly Journal of Studies in Languages and Dialects of Western Iran, Faculty of Literature and Humanities, Razi University. Kermanshah. first year. No. 4. pp. 53-72.
- Karimi Doostan, Gh. (2003). Variety of plural signs -at and -an in Persian. Journal of Social Sciences and Humanities, Shiraz University. Volume 21. Number One.
- Moallemi, Y. (2012). An Introduction to the Sociology of Language. Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Meshkataddini, M. (2000). Persian grammar based on rotational theory. Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad Press.
- Moein, M. (1990). singular and plural. Tehran: Amirkabir Publications.
- Moein, M. (1999). Moein dictionary. Tehran: Amirkabir Publications.
- Minavi, M. (1950). Morphological and syntactic issues, first discussion: Yat Masdari. Tehran.
- Natal Khanlari, P. (2009). Historical grammar of Persian language. Seventh edition. Tehran: Toos Publications.
- Shaqaqi, V. (2015). Mere descriptive culture. Tehran: Scientific Publishing.
- Shaqaqi, V. (2012). Mere basics. Tehran: Organization for the Study and Compilation of University Humanities Books (Samt).
- Safavid, C. (1995). Borrowed words in Persian. Letter of Culture. No. 19. pp. 97-111.
- Wafae, A, A. (2012). Comparative grammar (Persian-Arabic). Tehran: Sokhan.

References [In English]:

- Crystal, D.(2008). Language Contact. The Cambridge encyclopedia of Language. Cambridge: Cambridge University Press.
- Durkin, Ph. (2014). Borrowed Words: A History of Loanwords in English. Great Britain: Oxford University Press.
- Hartmann, R.R.K. & F.C. Stork. (1972). .Dictionary of language and linguistics. London: Applied Science.

- Haugen, E. (1950). The Analysis of Linguistic Borrowing. In: A. Dil (Ed.), *The Ecology of Language, Essays by E. Haugen*. Stanford: Stanford University press.
- Kay, G. (1995). English loanwords in Japanese. *World English*. 14(1). 67-76.
- Tadmor, U., M. Haspelmath. & B. Taylor (2010). Borrow ability and the notion of basic vocabulary. *Diachronica*, 27, 226-46.
- Paul. A. H..(1891). *Principles of the history of language*. London, New York: Longman, Green
- Seifart, Frank. (2015). Direct and indirect affix borrowing *.Language*. 91(3). 511-532.
- Trask R. L T .(2003).*A Dictionary of Gramatical Terms in Linguistics* Routledge.
- Winford, D. (2005). Contact-induced changes Classification and processes. *Diachronica* 22.373-427.

نشریه ادبیات تطبیقی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوازدهم، شماره بیست و دوم، بهار و تابستان ۱۳۹۹

نقد و تحلیل ماهیت و نقش تکواژ جمع ساز «-آت» عربی در فارسی *

مجید فصیحی هرندی (نویسنده مسئول)^۱

دکتر کوروش صفوی^۲

چکیده

زبان فارسی در طول حیات خود، بیشترین تأثیر را پذیرفته است. علاوه بر تکواژهای قاموسی، برخی از تکواژهای دستوری زبان عربی نیز به فارسی وارد شده است. از جمله این تکواژها، تکواژ جمع ساز «-ات» است. بسیاری از صاحب نظران تأکید کرده اند که نباید در فارسی از این نشانه جمع استفاده شود، ضمن چشم پوشی از اینکه این گونه نظرات به لحاظ علمی تا چه اندازه مقرون به صحت و رعایت شدن از سوی گویشوران زبان است، دلایل مختلفی وجود دارد که نشان می دهد تکواژ جمع ساز «-ات» عربی وارد شده به زبان فارسی، از لحاظ معنایی و کاربردی دیگر ماهیت عربی نداشته و تکواژی «فارسی شده» است. در همین راستا، این پژوهش شباهت و تفاوت تکواژ «-ات» را از منظرهای واج شناختی، ساخت صرفی، نحوی، معنایی، کاربردشناختی در دو زبان عربی و فارسی مورد بررسی قرار داده است.

واژه های کلیدی: تکواژ جمع ساز، «-ات»، وام گیری، تکواژهای قرصی.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله ۱۳۹۹/۰۴/۳۰
harandi@vru.ac.ir

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۱۱/۰۸
نشانی پست الکترونیک نویسنده مسئول:

(DOI): 10.22103/jcl.2020.12086.2649

۱. مری. گروه زبانشناسی و مطالعات ترجمه. دانشکده ایرانشناسی. دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان.
۲. استاد، گروه زبانشناسی. دانشکده ادبیات و زبان های خارجی. دانشگاه علامه طباطبائی. ایران.

۱. مقدمه

زبان فارسی که با زبان عربی هیچگونه خویشاوندی زبانی ندارد، بیش از هر زبان دیگری از این زبان وام‌گیری کرده است (فرشیدورد، ۱۳۵۸: ۶۲). با اندکی کندوکاو در واژه‌های زبان فارسی به راحتی می‌توان دریافت که دایره واژگان زبان فارسی سرشار از واژه‌هاییست که از زبان عربی وام‌گیری شده‌اند. به عقیده برخی از محققان اگر چه تأثیر زبان عربی بر فارسی زیاد بوده است ولی باید دانست که این تأثیرات بیشتر در حوزه ورود واژگان بوده و به ندرت در حوزه نحو و یا دستور اینگونه تأثیرپذیری رخ داده است (مجد، ۱۳۹۰: ۳۹). از زبان عربی علاوه بر تکواژهای فراوان قاموسی، بعضی از تکواژهای دستوری نیز به فارسی وارد شده است. از جمله در حوزه دستور مثل مطابقه صفت و موصوف از نظر مذکر و مؤنث بودن. مطابقه صفت و موصوف از خصایص زبان عربی است و در فارسی دری چنین قاعده‌ای جز در میان متقدمین قرن ششم، که نثر فارسی سخت تحت تأثیر زبان عربی بوده است معمول نبوده و جسته جسته این معنی در این برهه زمانی و بار اول در چهارمقاله عروضی، مثل: ملوک ماضیه، قرون خالیه و ... دیده شده است (فرشید ورد، ۱۳۶۷، ۲۳). نمونه بارز دیگر این تأثیرات بر زبان فارسی، پذیرش و کاربرد تکواژهای جمع زبان عربی است.

۱-۱. بیان مسئله

گاه در زبان فارسی از تکواژ عربی «-ات» برای جمع بستن واژه‌های عربی و فارسی استفاده می‌شود. بسیاری از صاحب‌نظران اعتقاد دارند در فارسی نباید از این نشانه جمع استفاده شود و تا جایی که ممکن است واژه‌های عربی‌ای که با این علامت جمع بسته می‌شوند نیز با نشانه‌های جمع فارسی «-ها»، «-آن» به کار روند. مانند:

«سخنران، انتقادهای (به جای انتقادات) زیادی از چگونگی برگزاری مراسم کرد.»

با این حال برخی از صورت‌های جمع واژه‌های عربی در زبان فارسی همچون «اطلاعات، امکانات، انتشارات، و ...» چنان رواجی یافته‌اند که اگر با نشانه‌های جمع فارسی به کار روند غریب، نامأنوس و دور از ذهن می‌نمایند؛ وانگهی برای برخی صورت‌های مختوم به «-ات» مانند «ادبیات، دخانیات، عملیات، لابیات، مالیات» صورت مفردی که در زبان فارسی کاربرد داشته باشند، ندارند.

سؤالی که اینجا قابلیت طرح دارد این است که آیا تکواژ جمع‌ساز عربی «-ات» که به زبان فارسی وارد شده به لحاظ کارکرد صرفی، دستوری، معنایی و کاربردشناختی ماهیتاً همان تکواژی است که در زبان عربی استفاده می‌شود؟ و یا با حفظ بعضی از وجوه مشترک تا حدودی از آن متفاوت شده است؟

۱-۲. پیشینه تحقیق

در زمینه وام‌واژه‌ها در زبان فارسی بررسی‌های زیادی از جنبه‌های مختلف صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به فصل هفت کتاب مبانی صرف، شقاقی (۱۳۹۱) که به بررسی اصول کلی وام‌گیری پرداخته است، اشاره نمود. همچنین قاسمی و ستاری (۱۳۸۹) وام‌واژه‌ها را به مقوله‌هایی از جمله نظامی، دینی و مذهبی، علمی و غیره دسته‌بندی نموده‌اند. محمدی (۱۳۸۲) انواع وام‌گیری و گرده‌برداری و علل آنرا بیان کرده است. علیزاده (۱۳۸۲) عوامل مؤثر در وام‌گیری و روش‌های واژه‌گزینی در زبان فارسی و نقاط قوت و ضعف هر یک را مورد بررسی قرار داده است. صفوی (۱۳۷۴) نیز طبقه‌بندی کلی واژه‌های قرضی زبان فارسی را ارائه کرده است. اما در خصوص وام‌گیری وندهای تصریفی و اشتقاقی (واموندها) در فارسی بررسی مستقل و مدونی صورت نگرفته است.

۲. بحث و بررسی

برخلاف تصور اولیه که زبان‌ها در حوزه واژه‌ها از یکدیگر وام‌گیری می‌نمایند، با مطالعه زبان‌ها مشخص شده است که هر بخشی در زبان می‌تواند دستخوش این فرایند شود از جمله واج‌ها، وندهای صرفی و اشتقاقی و ... البته وام‌گیری در حوزه واژگان از بسامد نسبت به وام‌گیری در دیگر حوزه‌ها برخوردار است. وندها از عناصر زبانی هستند که قابلیت وام‌گرفته شدن دارند. تصور رایج در بررسی‌ها این است که وندها هیچگاه مستقیماً وام‌گیری نمی‌شوند، بلکه به صورت غیر مستقیم از زبانی به زبان دیگر وارد می‌شوند؛ به این مفهوم که وندها به عنوان بخشی از یک واژه آمیخته امکان ورود به زبانی دیگر را می‌یابند. وندها ممکن است سرانجام به قیاس واژه‌های وام‌گیری شده به ریشه‌های بومی در زبان مقصد پیوندند و واژه‌هایی دورگه را تولید نمایند (سیفارت و همکاران، ۲۰۱۵).

اخیراً وام‌گیری وندها توجه شایسته‌ای را به خود معطوف کرده است. در آثار منتشر شده، بیشترین تمرکز بر چگونگی و نحوه وام‌گیری وندهاست. مسئله‌ای که مطرح می‌شود این است که وام‌گیری چگونه صورت می‌گیرد. دو سناریوی غیرمستقیم و مستقیم برای فرایند وام‌گیری مفروض است (وینفورد، ۲۰۰۵: ۳۸۵-۴۰۹). در سناریوی اول (وام‌گیری غیر مستقیم) دارای دو مرحله است. در مرحله اول گویشور تعدادی واژه آمیخته (واژه مرکب از ریشه و وند) را از زبانی دیگر وام می‌گیرد و به کار می‌برد و در مرحله دوم احتمالاً مدتی بسیار بعد گویشور زبان این واژه‌های آمیخته را تجزیه و می‌کند و سرانجام وندها با ریشه‌های بومی در زبان پذیرنده استفاده شده و زایایی می‌یابند. در سناریوی دوم (وام‌گیری مستقیم) گویشور با اتکا به دانش خود از زبان وام‌دهنده، به محض وام‌گیری و بدون اینکه هیچ مرحله‌ی میانی اتفاق بیفتد، وندها را شناسایی کرده و آنها را مستقیماً با ریشه‌های بومی

زبان خودش ترکیب و استفاده می‌کند. تفاوت اساسی بین این دو سناریو در جایگاه وام‌وند نهفته است، گویشور قبل از اینکه این وند را با ریشه‌های بومی زبان خودش به کار ببرد آن را از کجا دریافته است؟ از واژه‌های آمیخته زبان دهنده (وام‌گیری غیر مستقیم) و یا از طریق دانشش از زبان دهنده (وام‌گیری مستقیم)؟ نظر مسلط این است که تنها سناریوی ممکن برای وام‌گیری وندها، وام‌گیری غیر مستقیم است. پاول (۱۸۹۱) می‌گوید: واژه‌ها همواره به تمامی وام‌گیری می‌شوند به این مفهوم که هرگز وندهای اشتقاقی و تصریفی به تنهایی وام‌گیری نمی‌شوند، اما اگر واژه‌های انبوهی که به زبان پذیرنده وارد می‌شوند حاوی یک وند مشخص باشند، این تعداد واژه‌ها دقیقاً به سهولت واژه‌های بومی با همان وند به عنوان یک گروه، در یک طبقه گسترش می‌یابند و امکان دارد به نوبه خود زایا شوند. بدین ترتیب، وند پذیرفته شده ممکن است به قیاس به یک ریشه بومی (زبان پذیرنده) بچسبد و پس از آن زایایی یابد (پاول، ۱۸۹۱: ۴۶۹-۴۷۰).

۲-۱. دستگاه شمار در زبان های فارسی و عربی

در زبان فارسی دستگاه شمار دارای دو عنصر مفرد و جمع است. دستگاه شمار در زبان عربی دارای سه عنصر مفرد، ثنیه و جمع است و به دو گروه «جمع سالم» و «جمع مکسر» تقسیم می‌شود. در «جمع سالم» کلمه «مفرد» بدون تغییر می‌ماند و به آخر آن با توجه به شرایط صرفی و نحوی برای مذکر پسوند های «-ین» یا «-ون» و برای مؤنث پسوند «-آت» اضافه می‌شود، مانند: معلم؛ معلمین، معلّمون، معلّمات. «جمع مکسر» نیز روش دیگری برای نشان دادن صورت‌های جمع در عربی است. در این نوع جمع صورت و ساختار اسم مفرد شکسته متغیر می‌شود؛ این تغییرات دارای الگوهای مشخص و متعدّدی است، جمع جوهر به صورت جواهر و صغیر به صورت صغار و روح به صورت ارواح از این نوع است. تکواژ «-ات» در عربی تکواژ جمع سازی است که به آخر اسم‌های مفرد دارای جنسیت مؤنث افزوده می‌شود. این تکواژ غیر از جمع بستن اسم‌های مؤنث، اعم از اسم‌های خاص و یا اسم‌هایی که نشانه تأنیث دارند، به اسم‌های دیگری نیز افزوده شده و آن‌ها را جمع می‌بندد از جمله:

— مصدری که بیش از سه حرف داشته باشد.

— هر اسم غیر عربی که در عربی به کار می‌رود مانند: تلفون، تلغراف، برنامه‌ج که صورت‌های جمعشان اینگونه است: تلفونات، تلغرافات، برنامه‌جات.

تکواژ «-ات» از پسوندهای تصریفی و نشانه جمع مؤنث در زبان عربی است که به عنوان وام‌وند وارد زبان فارسی شده است. در زبان عربی هر گاه اسم مؤنث باشد در

همه حالت‌های دستوری (فاعلی، مفعولی و ....) با اضافه شدن تکواژ (-at) به اسم مفرد صورت جمع آن پدید می‌آید. در زبان فارسی علاوه بر بسیاری از وام‌واژه‌های عربی همچون مکنونات، مخلوقات، و نظایر آن که در قالب اسم وارد زبان فارسی شده‌اند، بسیاری از واژه‌های فارسی و وام‌واژه‌های زبان‌های دیگر در زبان فارسی مانند: ایلات، نمایشات، باغات، دهات، سفارشات، پیشنهادات، شمیرانات، پاکات، تلگرافات نیز با این پسوند «-ات» کاربرد یافته‌اند.

به لحاظ واجی در زبان عربی پسوند «-ات» دارای قاعده‌ای کلی است و هنگام اضافه شدن به کلمه مفرد تغییری در ساخت آن ایجاد نمی‌کند؛ در همه کلماتی که می‌توانند با این پسوند جمع بسته شوند «-آت» به پایان کلمات اضافه شده^۱ و در موارد استثناء تغییراتی کوچک چون حذف «ة» پایان کلمه^۲ و یا تبدیل الف مقصوره (ی) به «ی»^۳ و یا بازگرداندن کلمه به اصلش^۴ ایجاد کرده است.

«-ات» در عربی علامت جمع مؤنث است که علاوه بر اسم‌های مفرد مؤنث اعم از اینکه علامت تانیث داشته باشند یا نداشته باشند به اسم‌های دیگری نیز افزوده شده و آن‌ها را جمع می‌بندد از جمله:

- مصدری که بیش از سه حرف داشته باشد مانند: احسانات و تعریفات.
- هر اسم غیر عربی که در عربی استعمال شود مانند: تلفون، تلغراف، برنامه‌ج، که در صورت جمع بسته شدن به تلفونات، تلغرافات، برنامه‌جات و تبدیل می‌شوند.
- آنچه از کاربرد «-ات» در فارسی مشاهده می‌کنیم بیشتر شامل همان وام‌واژه‌های عربی است و همچنین تعدادی از واژه‌های فارسی و وام‌واژه‌های غیر عربی نیز دیده می‌شود.

۲-۲. ساخت دستوری

تفاوتی اساسی بین زبان فارسی و عربی در دستگانه شمار وجود دارد. در زبان عربی دستگانه شمار دارای سه عنصر مفرد، تثنیه و جمع است اما در زبان فارسی دستگانه شمار دارای دو عنصر مفرد و جمع است و به همین دلیل در فارسی مفهوم جمع به دو و بیشتر اطلاق می‌گردد، در حالی که در عربی مفهوم جمع به سه و بیشتر دلالت دارد. در زبان عربی مقوله جنسیت در اسم و صفت مطرح است. در این زبان اسم‌ها یا مذکر هستند یا مؤنث و بر این اساس ما شاهد تکواژگونه‌های جمع‌ساز متفاوتی هستیم که تحت تأثیر مقوله جنسیت عمل می‌کنند ولی در فارسی مقوله جنسیت دستوری نشده است. بنابراین هرگز در فارسی برخلاف زبان عربی وام‌وند «-آت» به لحاظ جنسیت در تقابل با دیگر تکواژگونه‌های جمع در فارسی قرار ندارد.

مسئله دیگر اینکه در زبان عربی مصدرهای دارای بیش از سه حرف و مشتقات باب‌های ثلاثی مزید را با «-ات» جمع می‌بندند اما در زبان فارسی بر خلاف زبان عربی گاهی

اسم‌های ثلاثی مجردقرضی مانند «اثر، خطر، نفر» را با «-ات» جمع می‌بندند. و چه بسیار زیادند اسم‌هائی که با «-ات» جمع بسته شده‌اند اما از قواعد عربی پیروی نمی‌کنند؛ مانند مقامات، سجّلات، قماشات، نونات، تلفات و نفرات که در فارسی متداول شده است (معین، ۱۳۶۹: ۱۰۲ و فرشیدورد، ۱۳۵۸: ۸۳). این موارد نشان می‌دهد که در واقع پسوند «-ات» در فارسی از قواعد عربی پیروی نمی‌کند و برخلاف تصور رایج این پسوند پس از ورود به زبان فارسی جزئی از این زبان شده است. «هر کلمه‌ای در زبان اصلی خود صورتی دارد که باید آنرا حفظ کند و همینکه به زبان دیگری منتقل شد خصوصیات اصلی خود را از دست می‌دهد و ناچار باید تحت ضوابط و خصوصیات زبان میزبان قرار بگیرد. لغات خارجی در زبان فارسی محکوم به تغییراتی هستند که زبان فارسی اقتضای آن را دارد» و اکنون پسوند «-آت» مقتضیات زبان فارسی را پذیرفته است (ادیب طوسی، ۱۳۵۰: ۱۴۴۰).

این پسوند در فارسی، کلمات غیر عربی زیادی مانند پیشنهادات، گمرکات، شیلات، فرمایشات، کوهستانات، دهات، بلوکات، قشلاقات، ایلات، کرورات، سفارشات، گرمسیرات، گزارشات، لواسانات، پندیات، پوچیات، جفنگیات، بهاریات، تلگرافات را جمع می‌بندد که معین و مینوی تأکید دارند که بهتر است به جای آنها پیشنهادها و گزارشها گفت (معین، ۱۳۶۹: ۹۸-۱۱۰ و مینوی، ۱۳۲۹: ۲-۳). در حالی که ترکیب فارسی با عربی نشان‌دهنده این واقعیت است که ایرانیان این واژه‌های عربی را به عنوان وام‌واژه پذیرفته‌اند به همین جهت در ترکیب آنها با کلمات فارسی ابا نداشتند (ادیب طوسی، ۱۳۵۰: ۱۴۴۵).

۲-۳. ساخت آوایی

به لحاظ واجی در زبان فارسی پسوند «-آت» در مواردی به لحاظ واجی بافت وابسته شاهد تکواژگونه‌هایی از تکواژ «-آت» هستیم که واج‌های «ج» و «ی» به ابتدای «-آت» اضافه می‌شوند، مثلاً هنگامی که اسمی به واکه پایان می‌یابد، مانند «مرباجات، دستجات، سبزیجات، شیرینیجات، داروجات». در مواردی نیز «جات» بدون هیچ دلیلی به اسم اضافه می‌شود مانند «کمپوتجات». از این جنبه تفاوت اساسی بین «-آت» در فارسی و عربی وجود دارد. معین (۱۳۶۹) کاربرد تکواژ «-جات» را اقتباسی می‌داند که ایرانیان از اعراب گرفته‌اند. اما مشکوٰۃ‌الدینی بر آنست که: «این نشانه کاربرد بسیار محدودی دارد از لحاظ معنایی، به نظر می‌رسد که همانند نشانه جمع «-گان» نشانه‌ی جمع «-جات» نیز بر مفهوم مجموعه دلالت داشته باشد. همچون مرباجات، دواجات، شیرینی‌جات، ترشیجات» (مشکوٰۃ‌الدینی، ۱۳۷۹: ۱۴۳). کریمی‌دوستان (۱۳۸۳) با استفاده از نظریه بهینه‌گرایی نشان داده است که نشانه‌های جمع جات و یات تحت تأثیر محیط آوایی، واجی و واژگانی تکواژگونه‌هایی از دو تکواژ «-آت» و «-آن» هستند. به گفته ابوالقاسمی اگر اسم فارسی به ﴿(امروزی → فارسی دری) و م (امروزی → فارسی دری) ختم شده باشد «جات» به جای

«-آت» برای جمع بستن به کار می‌رود: ترشی ← ترشیجات، نوشته ← نوشته‌جات. عوام از «-آت» و «-جات» عربی برای جمع بستن اسمهای فارسی استفاده می‌کنند (ابوالقاسمی، ۱۳۸۵: ۲۷۰). بررسی نمونه‌ها نشان می‌دهد که گاه بسته به شرایط آوایی قبل از تکواژ «-آت» واج «dʒ» به هنگام همنشینی واکه‌های پایانی تکواژ اول، و آغازین تکواژ دوم، نقش میانجی را بر عهده می‌گیرد. می‌توان گفت به همین قیاس برخی از واژه‌ها مانند «کمپوت»، هم که به واکه پایان نمی‌یابند با «-جات» «dʒat» می‌آمیزند و واژه «کمپوتجات» را می‌سازند.

۲-۴. معناسناسی و کاربردشناسی

معین در کتابچه قاعده‌های جمع در زبان فارسی آورده است:
 «گاه اسم‌های معمول را در عربی به «-ات» جمع بسته‌اند مانند: جماد-جمادات، نبات-نباتات، مقام-مقامات، سجل-سجلات، ام-امات، سراق-سراقات. و ایرانیان نیز به تقلید از عربی، این کلمات و بسیاری دیگر را در جمع با «-آت» آورده‌اند:
 «و در کاروان میان انبوهی فرود آی و قماشات جای انبوه بنه و میان سلاح‌داران مرو و منشین» (کیکاوس بن اسکندر).

«... سواحل بحر خزر و دربند و شروانات و گیلانات و رستمدر...» (حافظ ابرو)
 صحیح آنست که کلمات مزبور را به «-ها» جمع بندند و گویند: باغها، ده‌ها (دیه‌ها)، گرمسیرها، سردسیرها. جمع بستن اسماء ممکنه مانند شمیران، گیلان و شروان نیز از قبیل لزوم مالایلم است.» (معین، ۱۳۶۹: ۴۶).
 اما در جملاتی که معین به عنوان شاهد مثال آورده است هرگز پسوند «ها» نمی‌تواند رسانندگی و معنای «-ات» را داشته باشد.
 این بیت ناصر خسرو که «قماشات» را در ردیف کلمات مفرد و در بیان نوع و جنس به کار برده است می‌توان مؤید گفته ما باشد:

مردم نبود صورت مردم حکماند دیگر خس و خارند و قماشات و دغانند.
 و اما جمله «...سواحل بحر خزر رودربند و شروانات و گیلانات و رستمدر...» ←
 «...سواحل بحر خزر و دربند و شروانها و گیلانها و رستمدر...»
 در جمله اول شروانات و گیلانات به معنای محدوده شروان و گیلان است، اما در جمله دوم نه تنها شروانها و گیلانها معنای محدوده را القا نمی‌کنند که گویی چندین شروان و گیلان وجود دارد و نهایتاً اینکه می‌توان جمع بستن این کلمات با «-ها» را مفید معنی مقوله‌بندی دانست و حقیقتاً این دو جمله معنای یکسانی ندارند.

انوری و گیوی در مورد کاربرد این پسوند عربی آورده‌اند: «برخی، افزودن «-ات» را به کلمات فارسی و کلمه‌های خارجی متداول در فارسی ناروا می‌دانند؛ با این همه برخی از نوشته‌ها و گفته‌ها کلماتی از قبیل «گزارش، گرایش، فرمایش، نگارش، سفارش، آزمایش،

نمایش، دستور، و تلگراف» را به جای «ها» با «-آت» جمع می‌بندند و برخی از جمع‌های عربی که در فارسی با «-ات» به کار می‌روند، چنان جا افتاده و معنی ویژه‌ای پیدا کرده‌اند که اگر آن‌ها را به جای «-ات» با «-ها» یا «-ان» فارسی جمع ببندیم، نارسا و نامناسب می‌نمایند؛ مانند «اطلاعات، انتخابات، تسلیحات، متصرفات، تشکیلات، صادرات، واردات و...»، بخصوص آنجا که در ترکیب می‌آیند: «تشکیلات اداری، انتخابات مجلس، تسلیحات ارتش، جعلیات مغرضین و...». این گونه واژه‌ها به همین صورت در زبان فارسی امروز به کار می‌روند. امروزه به جای جمع‌های عربی بیشتر از نشانه‌های جمع فارسی استفاده می‌کنند مانند معلمان به جای معلمین و کتاب‌ها به جای کتب. مگر در مواردی مانند «تشکیلات، انتخابات، تبلیغات، یا دهات و شمیرانات» که پیام و بار معنی و ویژگی خاصی دارند و «تشکیل‌ها، انتخاب‌ها، تبلیغ‌ها، ده‌ها، شمیران‌ها» به جای آن‌ها مناسب و وافی به مقصود نیستند. (انوری و گیوی ۱۳۹۱: ۹۳ و ۹۴). اگر مراد از این نوع کاربردها، علاوه بر مفهوم جمع، بیان مفهوم جنس و نوع و قسم نیز باشد، پسوند «-ها» آن بار معنی را ندارد و این استعمال را نمی‌توان نادرست انگاشت (انوری و گیوی ۱۳۹۰: ۷۲).

اما شاید بهتر باشد این گونه گفته شود که امروزه برای جمع بستن کلمات در فارسی بیشتر از نشانه‌های جمع فارسی مانند «-آن» و «-ها» استفاده می‌شود و نشانه‌های جمع عربی همچون «-ات» عموماً برای مقوله‌بندی استفاده می‌شود چنانکه در تمام مواردی که انوری و گیوی از آن‌ها با عنوان جمع‌هایی که با «-ات» جا افتاده‌اند، یاد کرده‌اند بیان جنس و نوع مد نظر بوده است.

برخی از وام‌واژه‌های عربی به گونه‌ای در زبان فارسی جا افتاده‌اند که اگر با نشانه جمع فارسی به کار روند غریب، نامأنوس و دور از ذهن می‌نمایند؛ مانند: احساسات، اطلاعات، امکانات، انتخابات، انتشارات، تأسیسات، تحصیلات، تبلیغات، تشریفات، تشکیلات، تظاهرات، روحیات، ریاضیات، صادرات، واردات، و... که تغییر شکل اینگونه واژه‌ها با تغییر معنا و کاربرد و به عبارتی با تغییر کلی واژه همراه است، چنانکه «تشکیل‌ها» همان «تشکیلات» نیست که تغییر شکل داده بلکه اساساً واژه‌ای دیگر با فاصله‌ای دور از «تشکیلات» است. مثال‌های زیر نشان می‌دهد که «تشکیل‌ها» نمی‌تواند جایگزین رسایی برای «تشکیلات» باشد:

«نارسایی‌های تشکیل‌هایی (به جای نارسایی‌های تشکیلاتی)»

«مدیریت تشکیل‌ها (به جای مدیریت تشکیلات)» .

استدلال دیگری که برای اثبات این ادعا می‌توان آورد، جمع بسته شدن کلماتی است مانند «انتخابات‌ها» که با تکواژ «-ات» آمده‌اند. همچنین گاهی جمع‌های مکسر همانند «وجوهات، احوالات، امورات، رسومات، حیوبات و شئونات» که دوباره با «-ات» جمع بسته

شده‌اند (معین، ۱۳۶۹: ۱۰۹-۱۱۰؛ فرشیدورد، ۱۳۵۸: ۸۳). این مسئله نشانگر این است که «-ات» صرفاً نشانه جمع نیست و معنا و کاربردی دیگر دارد در مقایسه، کلمه‌ای که با نشانه‌های جمع فارسی «ها» و «ان» جمع بسته شده است، دوباره جمع بسته نمی‌شود. هر چند «-ها» گاه معنای مبالغه دارد اما معنای مقوله‌بندی که در «-ات» وجود دارد در «-ها» و «-ان» دیده نمی‌شود.

فرشیدورد جمع بسته شدن مجدد جمع‌های عربی در فارسی را به دلیل ضعیف شدن معنای جمع این کلمات می‌داند و قائل به این است که این گونه جمع‌های دوباره یا بر اثر آن است که جمع به کلی معنی خود را از دست داده است و به گفته دیگر کلمه جمع را به معنی مفرد گرفته‌اند مانند اولاد، اخلاق و یا آن که معنی جمع ضعیف شده است و برای تقویت معنی آن علامت دیگری بدان افزوده‌اند (فرشیدورد، ۱۳۹۲: ۳۴).
انوری و گیوی نیز معتقدند:

«با اینکه دوباره جمع بستن جمع‌های مکسر عربی مانند عجایب و امور و نواقص با پسوند «-ات» با نشانه‌های دیگر جمع عربی و فارسی برای بیان مفهوم جمع درست نمی‌نماید، ولی برخی از جمع‌های مکسر عربی گویی به دلایل و علل زبان‌شناسی و جز آن، در فارسی، ارزش و مفهوم جمع بودن خود را از دست می‌دهند و یا رنگ باخته و کمرنگ می‌گردند و در نتیجه دوباره با نشانه‌های جمع فارسی و عربی جمع بسته می‌شوند؛ چنانکه «جواهر» جمع «جوهر» معرب «گوهر»، در فارسی به معنی مفرد به کار می‌رود و با «-ات» به صورت «جواهرات» جمع بسته می‌شود.» (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۹۱: ۹۴)

جواهر در معنای مفرد نیست بلکه در معنای بیان جنس است، زمانی که گفته می‌شود «طلا و جواهرات معنای جنس مراد است. انوری و گیوی نیز تصریح کرده‌اند:

گاهی «-آت» در آخر پاره‌ای از جمع‌های مکسر، ... معنی جنس و نوع و قسم می‌دهد؛ مانند «حبوبات» که به معنی «از جنس حبوب، از قبیل عدس و نخود و لوبیا و ...» است. گاهی «-آت» در آخر جمع مکسر، معنی جمع دارد، منتها جمع طبقه و نوع خاصی از اسم؛ مانند «جواهرات» که اختصاصاً در مفهوم خمس و زکات و سهم امام به کار می‌رود و «وجه» این بار معنایی را ندارد.» (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۹۱: ۹۵).

مینوی (۱۳۲۹) معتقد است در جمع غزل و رباعی بهتر آنست که طبق قاعده آنها را با «-ها» جمع بندند و برای استعمال درست بیت زیر از عنصری را شاهد مثال آورده است:
غزل رود کی وار نیکو بود غزل‌های من رود کی وار نیست

باید توجه داشت که در این بیت، شاعر «غزل‌ها» را در معنای تعدادی غزل به کار برده در واقع «غزلها» مفید معنی جمع است نه بیشتر، در حالی که کلمه «غزلیات» بیشتر از آنکه

معنای جمع را برساند مفید معنی جنس و نوع است و در این بیت «غزل‌ها» کلمه‌ای است که در بیان مقصود شاعر مفید فایده می‌توانست باشد نه غزلیات. فرض کنیم که در بیت:

بهار آمد، بهار آمد، بهاریات باید گفت   بگو ترجیح تا گویم شکوفه از کجا بشکفت؟
به جای «بهاریات»، «بهاری‌ها» آورده می‌شد. در این صورت بهاری‌ها گذشته از بیان جمع، مفید معنی مبالغه می‌بود به این معنی که اشعار زیادی در وصف بهار باید گفت اما در شکل کنونی یعنی کاربرد «بهاریات» به این معنی است که باید اشعاری در وصف بهار سرود، و آن مبالغه‌ای که در بهاری‌ها وجود دارد در «بهاریات» نیست ضمن آنکه آن کلیتی که در «بهاریات» وجود دارد در «بهاری‌ها» دریافت نمی‌شود. یا اینکه «عملیات و عمل‌ها و اعمال» که در ظاهر جمع واژه «عمل» می‌باشند دارای معنای و کاربرد متفاوت هستند، مانند: عملیات انتقال گاز، اعمال و فضایل ماه رجب و عمل‌های جراحی.

«جات» در زبان فارسی نیز معنایی متفاوت با «ها» دارد و همچون «-ات» برای بیان دسته و گروه کاربرد دارد. «جات» در فارسی یک تکواژ محسوب شده و معنی و کاربرد واژگانی چون کارخانجات، سبزیجات، مرباجات برابر با «کارخانه‌ها»، «سبزی‌ها» و «مرباها» نیست. «-جات» در این کلمات معنی چند و تعداد ندارد بلکه مفهوم انواع و دسته را می‌رساند. همان‌طور که گیوی و انوری (۱۳۹۱). اذعان داشته‌اند؛ این ساخت‌ها چنان جافتاده‌اند که اگر با «-ها» و «-ان» بیابند معنی و مفهوم خود را از دست می‌دهند. واژه‌هایی نظیر «کمپوتجات» که ساختی همسو با قواعد جمع دستوری ندارد، نمایانگر این واقعیت هستند که ما در اینجا با تکواژ «-آت» به اضافه یک واج میانجی سروکار نداریم بلکه ممکن است «-جات» تکواژگونه‌ای از «-آت» باشد.

۳. نتیجه‌گیری

یکی از تأثیراتی که زبان فارسی از زبان عربی پذیرفته است، وام‌گیری تکواژهای دستوری جمع عربی از جمله تکواژ جمع ساز «-آت» بوده است. به گونه‌ای که در آغاز این تکواژ همراه با وام‌واژه‌هایی نظیر «لطعات، مجهولات و مفردات» به زبان فارسی وارد شده است و به مرور زمان به قیاس با واژه‌های زبان فارسی نظیر باغات، گزارشات و شمیرانات به کار گرفته شده و واژه‌هایی دو رگه را پدید آورده و زایایی یافته است.

تکواژ «-آت» موجود در فارسی به لحاظ آوایی با تکواژ «-آت» در عربی چندان تفاوتی ندارد، اما به لحاظ واجشناختی وجه تشابهی بین آنها وجود ندارد مگر در مواردی که «-آت» در واژه‌ای دیگر و به عنوان جزئی از وام‌واژه، مستقیماً وام‌گیری و وارد زبان فارسی شده است؛ مانند «-آت» در واژه لطعات. از جنبه ساختواژی «-آت» موجود در زبان فارسی

بیش از آنکه با اصول ساختواژی عربی همخوان باشد از قواعد زبان فارسی پیروی می‌کند. چنانچه در فارسی واژگانی مانند غزلیات و کشفیات جمع غزل و کشف دانسته می‌شوند اما در عربی جمع غزلیه و کشفیه هستند، ضمن آنکه واژگان فارسی‌ای چون «پند» صورت جمعی چون پندیات دارد که تناسبی با قواعد ساختواژی عربی ندارد. تکواژ «-آت» عربی به لحاظ دستوری اختصاص به جمع اسم‌های مؤنث دارد، در حالی که در زبان فارسی فاقد این کارکرد دستوری است. این تکواژ در فارسی برای جمع بستن اسامی انسان‌ها و جانداران به کار نمی‌رود و در اسامی غیر جاندار نیز در فارسی جنسیت مطرح نیست، در واقع تکواژ «-آت» موجود در فارسی برای جمع بستن اسامی غیر جاندار و انتزاعیات، بدون ملحوظ کردن جنسیت به کار می‌رود. اما از جنبه معنایی و کاربردی «-آت» در عربی تنها معنای جمع و تعدد سه و بیشتر را با خود دارد در حالی که در زبان فارسی در بردارنده معنای نوع و قسم و گروه می‌باشد. هر چند مواردی از این وام‌وند در زبان فارسی یافت می‌شود که معنای جمع را در خود دارد اما این معنا و کاربرد، با معنا و مفهوم دسته و گروه، همراه و عجین است. در کاربرد این تکواژ شاهد تغییری در معنا و نقش آن هستیم به گونه‌ای که علاوه بر مفهوم جمع، این تکواژ به گونه‌ای روشن و مشخص نقش طبقه‌بندی چیزها را هم بر عهده گرفته است. به نحوی می‌توان گفت که دو نوع نشانه جمع «-آت» داریم؛ یکی عربی و دیگری فارسی شده. نشانه جمع عربی «-آت» همان نشانه جمع مؤنث است؛ و نشانه جمع فارسی شده «-آت» نشانه جمع گروه و منظور ما از جمع گروه، جمع مجموعه چیزها با نام‌های گوناگون، اما کلیتی یکسان است؛ برای نمونه: شمیرانات، که مجموعه چند ده است با نام‌های گوناگون، اما در یک منطقه جغرافیایی. از این دست است: لواسانات و نوقات. جمع گروه در واژه‌هایی همچون دهات، باغات، دستورات هم درست است. در واقع می‌شود بیان کرد که این تکواژ قرضی در فارسی عملکردی صرفی-دستوری پیدا کرده است. دستوری از این جهت که به نحوی نشانگر اضافه شدن عنصری بیگانه در نظام عناصر جمع‌ساز زبان فارسی و کاربرد آن از سوی گویشوران و زایایی آن می‌باشد و از سویی در حوزه صرف، نقشی اشتقاقی در حیطه واژه‌سازی پیدا نموده است. ضمن اینکه به نظر می‌رسد در زبان فارسی «-جات»، «یک تکواژ» محسوب شده و دیگر معنی واژه «سزیجات» مترادف با «سزی‌ها» نیست، بلکه به مفهوم «انواع سزی‌ها» به حساب می‌آید. از سوی دیگر واژه‌هایی نظیر «کمپوتجات»، نمایانگر این واقعیت هستند که ما در اینجا با تکواژ «-آت» به اضافه یک واج میانجی سروکار نداریم بلکه ممکن است «-جات» تکواژ گونه‌ای از «-آت» باشد.

در مورد استفاده و یا عدم استفاده از وام‌وند «-آت» در زبان فارسی نظرات متفاوتی وجود دارد که عموماً پرهیز از استفاده آن را مرجح دانسته و بر این باورند جمع کلمات فارسی با

نشانه‌های جمع فارسی بهتر از جمع بستن آن‌ها با نشانه‌های جمع زبان عربی است. شاید به ظاهر و در نگاه نخست، با وجود استغنائی زبان فارسی در خصوص نشانه‌های جمع، این توصیه درست به نظر رسد ولی دقت و بررسی‌ها نشان می‌دهد که وام‌وند «-آت» در گذر زمان چنان دچار تغییر و تحول شده است که دیگر صرفاً یک تکواژ فرضی عربی جمع‌ساز محسوب نمی‌شود که با وام‌گیری مستقیم در زبان فارسی فقط به عنوان نشانه جمع مورد استفاده قرار گرفته باشد، بلکه این تکواژ وابسته، وام‌وندی است که پس از ورود به زبان فارسی، دستخوش دگرگونی قابل توجهی شده و با قواعدی متفاوت با آنچه که در زبان عربی بر آن حاکم است، به کار گرفته شده و مهم‌تر اینکه به نحوی قابل توجهی زیایی و کاربرد یافته است. بنابراین می‌توانیم با اطمینان ادعا کنیم که تکواژ «-آت» وام‌وندی است که زبان فارسی آن را غیر مستقیم از زبان عربی وام‌گیری کرده است و اینک عنصری در نظام ساختواری زبان فارسی است.

یادداشت‌ها

۱. مانند: مریم که جمع مؤنث آن «مریمات» می‌شود.
۲. مانند: جمع مؤنثه: «مؤمنات».
۳. مانند: «کبری-صغری-جلی-ذکری-جباری» که در جمعشان گفته می‌شود: «کبریات-صغریات-جلیات-ذکریات-جباریات».
۴. مانند: «صلاة-زکاة-فتاة-نواة» که در مورد جمع آنها گفته می‌شود: «صلوات-زکوات-فتیات-نویات». فضلی «فضلیات» رَحَى و عَصَا «رَحیات و عَصَوَات» صحراء «صحراوات».
۵. ن. ک. فرشیدورد، ۱۳۹۲: ۳۴.

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۸۵). *تاریخ زبان فارسی*. چاپ هفتم. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۸۵). *دستور تاریخی مختصر زبان فارسی*. چاپ چهارم. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
- احمدی گیوی، حسن و انوری، حسن. (۱۳۹۱). *دستور زبان فارسی ۲*. ویرایش چهارم. تهران: انتشارات فاطمی.
- آذرنوش، آذرتاش. (۱۳۸۵). *چالش میان فارسی و عربی*. تهران: نشرنی.

-باطنی، محمدرضا. (۱۳۷۸). *توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی*. چاپ دهم. تهران: امیرکبیر.

-حسینی معصوم، سید محمد و دیگران (۱۳۹۳). طبقه‌بندی تغییرات ساخت‌واژی در فرایند وام‌گیری واژه‌ها از زبان ترکی به فارسی. *فصلنامه مطالعات زبان و گویش‌های غرب ایران*، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی. کرمانشاه. سال اول. شماره ۴. صفحه ۷۲-۵۳.

-شقایق، ویدا. (۱۳۹۴). *فرهنگ توصیفی صرف*. تهران: نشر علمی.
-شقایق، ویدا. (۱۳۹۱). *مبانی صرف*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

-صفوی، کوروش. (۱۳۷۴). واژه‌های قرضی در زبان فارسی. *نامه فرهنگ*. شماره ۱۹. صفحه ۹۷-۱۱۱.

-طوسی، ادیب. (۱۳۵۰). تغییر کلمات عربی در فارسی. *مجله وحید*. شماره دهم. دوره نهم. صفحه ۱۴۳۹-۱۴۴۶.

-عزیزمحمدی، فاطمه. (۱۳۸۲). بررسی برخی فرایندهای رایج قرض‌گیری در زبان فارسی. *پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات*. سال ۱۸. شماره ۴-۳ (پیاپی ۴۰). صفحه ۷۱-۷۴.
-علیزاده، علی. (۱۳۸۲). پدیده قرض‌گیری در زبان. *نشریه میان‌رشته‌ای ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بیرجند*. شماره ۳. صفحات ۱۳۷-۱۴۸.

-غلامحسین‌زاده، غلامحسین. (۱۳۸۵). *راهنمای ویرایش*. چاپ چهارم. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

-فرشیدورد، خسرو. (۱۳۸۷). *مسئله درست و غلط، نگارش و پژوهش در زبان فارسی*. تهران: سخن.

-فرشیدورد، خسرو. (۱۳۹۲). *دستور مفصل امروز*. چاپ چهارم. تهران: سخن.

-فرشیدورد، خسرو. (۱۳۵۸). *عربی در فارسی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

-قاسمی، حسین و ستاری، مریم. (۱۳۸۹). مهم‌ترین عوامل و دوره‌های ورود واژگان قرضی در زبان فارسی و طبقه‌بندی معنایی آنها. *فصلنامه اندیشه‌های ادبی*. سال دوم از دوره جدید. شماره ۵. صفحات ۱۵۵-۱۶۵.

-قریب، عبدالعظیم و همکاران. (۱۳۵۰). *دستور زبان فارسی پنج‌استاد*. تهران: انتشارات کتابفروشی مرکزی.

-کریمی‌دوستان، غلامحسین. (۱۳۸۳). «گوناگونی نشانه‌های جمع -ات و -ان در فارسی». *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*. دوره ۲۱. شماره اول.

- مدرسی، یحیی. (۱۳۹۱). *درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مشکوة‌الدینی، مهدی. (۱۳۷۹). *دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری*. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- معین، محمد. (۱۳۶۹). *مفرد و جمع*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- معین، محمد. (۱۳۷۸). *فرهنگ معین*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- مینوی، مجتبی. (۱۳۲۹). *مباحث صرفی و نحوی، بحث اول: بیت مصدری*. تهران: ناتل خانلری، پرویز. (۱۳۸۸). *دستور تاریخی زبان فارسی*. چاپ هفتم. تهران: انتشارات توس.
- وفایی، عباسعلی. (۱۳۹۱). *دستور تطبیقی (فارسی-عربی)*. تهران: سخن.

ب. منابع لاتین

- Crystal, D.(2008). *Language Contact*.The Cambridge encyclopedia of Language.Cambridge: *Cambridge University Press*.
- Durkin, Ph. (2014). *Borrowed Words: A History of Loanwords in English*. Great Britain: *Oxford University Press*.
- Hartmann, R.R.K. & F.C. Stork. (1972). *Dictionary of language and linguistics*. London: *Applied Science*.
- Haugen, E. (1950). *The Analysis of Linguistic Borrowing*. In: A. Dil (Ed.),The Ecology of Language, Essays by E. Haugen. *Stanford: Stanford University press*.
- Kay, G. (1995). *English loanwords in Japanese*. *World English*. 14(1). 67-76.
- Tadmor, U., M. Haspelmath. & B. Taylor (2010). *Borrow ability and the notion of basic vocabulary*. *Diachronica*, 27, 226-46.
- Paul. A. H..(1891). *Principles of the history of language*. London, New York: *Longman, Green*
- Seifart, Frank. (2015). *Direct and indirect affix borrowing* .*Language*. 91(3). 511-532.
- Trask R. L T .(2003).*A Dictionary of Gramatical Terms in Linguistics* *Routledge*.
- Winford, D. (2005). *Contact-induced changes Classification and processes*. *Diachronica* 22.373-427.